

Sorumluluk Yükleme Çerçevesinde Öfke ve Sempati Duyguları ile Yardım Etme ve Saldırganlık Davranışları

Vezir Aktaş*
Dicle Üniversitesi

Recai Coştur
Hacettepe Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, sorumluluk yüklemesi çerçevesinde öfke ve sempati duyguları ile yardım etme ve saldırganlık davranışlarına uygulanması açısından sosyal davranış kuramının Türk örnekleminde ne derece geçerli olduğu sınanmıştır. Araştırmaya Hacettepe Üniversitesi'nde okuyan 424 kız, 463 erkek toplam 887 öğrenci katılmıştır. Elde edilen bulgular, Türk örnekleminde sosyal davranış kuramının kısmen geçerli olduğunu, saldırgan davranışların veya yardım etme davranışlarının aynı kavramsal çerçevede ele alınabileceğini göstermiştir. Biliş-duygu-davranış ardışıklığı açısından bakıldığında, genel olarak, saldırganlık koşulunda ya da yardım etme koşulunda olayların nedenlerine ilişkin sorumluluk yargılarına bağlı olarak öfke ve sempati duygularının ortaya çıktığı, bu duyguların da davranışlar üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir. Ancak, bulgular saldırganlık söz konusu olduğunda öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile saldırganlık arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynadıklarını, bilişlerin (sorumluluk algısının) ise davranış üzerinde doğrudan bir etkilerinin olmadığına işaret etmektedir. Bu durumun Weiner (1995) tarafından saldırgan davranışlara ilişkin olarak önerilen biliş-duygu-davranış ardışıklığı modeline kısmen destek sağladığı söylenebilir. Yardım etme açısından bakıldığında ise elde edilen bulguların literatürle tutarlılık gösterdiği bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Sorumluluk yargıları, yükleme, algılanan kontrol, öfke, sempati, saldırganlık, yardım etme

Abstract

The present study was aimed to test in the domains of prosocial (help giving) and antisocial (aggression) behavior in a Turkish sample, consisting of 887 Hacettepe University students (463 males and 424 females). The results revealed that the social conduct theory within the perspective of judgments of responsibility was partially confirmed in the Turkish sample. The findings implied that both the help giving and the aggressive behaviors could be taken into consideration in the same conceptual framework. Generally, the expected cognition-emotion-behavior sequence was observed; hence, the attributional thoughts of responsibility/controllability determined the emotional reactions of anger and sympathy and these emotional reactions, in turn, directly influenced helping and aggressive behaviors. Indeed, for aggression, the results also indicated that cognitions of perceived controllability had only an indirect effect on aggressive behavior mediated by the emotions of anger and sympathy; there was no direct influence of cognitions on behavioral reactions. Hence, the results partially confirmed the cognition-emotion-behavior theory of social conduct for aggression in which an additional direct influence of cognitions on behavioral reactions was also present as postulated by Weiner (1995). On the other hand, for help giving, the findings were consistent with the literature confirming the theory which proposed that thoughts determined the feelings of anger and sympathy and these feelings, in turn, determined the actions.

Key words: Responsibility judgments, attribution, perceived controllability, anger, sympathy, aggression, help giving

*Yazışma Adresi: Dr. Vezir Aktaş, Dicle Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Diyarbakır.
E-posta: aktasv021@yahoo.com

Weiner'a (1985; 1986) göre nedensellik konusunda yapılan yüklemelerle güdü konusunda yapılan çalışmalarda temel noktayı oluşturan bilişlerdir. Buna göre, bilişler (sorumluluk yargıları), nedensel yüklemelere bağlı olarak ortaya çıkmaktadırlar. İnsanlar temel olarak içinde yaşadıkları dünyayı yordama ve kontrol etme çabasıdadırlar. Bu amaçla da insanlar olayların, durumların ya da elde edilen sonuçların nedenlerini anlamaya çalışırlar. Yapılan bu nedensellik analizi onların davranışlarında büyük oranda yol gösterici olmaktadır. Bu olgu aynı zamanda yüklem kuramlarının temel dayanağını oluşturmaktadır. Nedensellik konusunda yapılan yüklemeler çeşitli duygulara ve davranışlara yol açmaktadır. Weiner'a (1992) göre güdü kuramcıları genelde duygular konusuna temel bir yapı olarak önem vermemişlerdir. Oysa nedensellik analiziyle ilişkili duyguların bilişler ve davranışlar arasında aracı bir rolü söz konusudur. Bu olgu aynı zamanda Weiner'ın yaklaşımının temel dayanağını oluşturmaktadır.

Weiner'in Sorumluluk Yargıları Kuramı

Weiner'ın (1995; 2000) sorumluluk yargıları kuramı, bireyler arası güdüsel bir yaklaşımdır; burada birey, bir yargıç olarak ele alınmakta ve diğer insanlar hakkında bir yargıç gibi yargılarda bulunmaktadır. Weiner'a (1995) göre, bir sonuç ortaya çıktıktan sonra kişi bu duruma yol açan şeyin ne olduğunu belirlemeye çalışır. Belirli koşullar altında karşındaki kişinin mevcut durumdan sorumlu olduğu şeklinde bir yargıya ulaşmak "sorumluluk yüklemesi/yargısı" olarak adlandırılmaktadır.

Weiner'ın (1995) sorumluluk yargıları kuramı, gözlemcinin aktif şekilde bir bilgi işleme sürecini içerir. Gözlemcinin diğer bir kişiyi algılayışı (sorumluluk yargıları) genellikle iki aşamalı bir karar verme sürecini gerektirmektedir. İlk aşamada, gözlenen davranışın kişisel nedenlerden mi yoksa çevresel (dışsal) nedenlerden mi kaynaklandığına karar verilir. İkinci aşamada ise,

sorumluluk yargısında bulunabilmek için mevcut durumun nedeninin bireyin kişisel kontrolü altında olup olmadığına karar verilmesi gerekir.

Sorumluluk Yargılarının Duygusal ve Davranışsal Sonuçları

Weiner'ın (1986) kuramındaki temel sayılı, olayların bilişsel yorumlarının duyguları ortaya çıkardığı şeklindedir. Duyguların ortaya çıkması süreci, nedensellik konusunda yapılan yüklemelerle başlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, nasıl düşündüğümüz ne hissedeceğimizi belirlemektedir (Weiner, 1986; 1994). Weiner, bireysel/sosyal güdü ve duygular konusundaki yaklaşımında, bir bireyin nedensel yüklemelerinin duygusal tepkilere yol açtığını, bu tepkilerin de sonuçta davranış üzerinde etkili olabildiğini ifade etmektedir (örn., Graham, Weiner, Giuliano ve Williams, 1993; Rudolph ve ark., 2004). Bununla birlikte Weiner'a (1986) göre biliş-duygu arasındaki bu bağ kolayca görülememektedir. Aksine, farklı düzeylerdeki bilişsel faaliyetler farklı duyguların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Değerlendirmeyi gerektiren bir olay gerçekleştikten sonra, algılanan sonuç temelinde genel olarak mutluluk gibi olumlu ya da üzüntü gibi olumsuz bir duygusal tepki verilmektedir. Değinen genel duygusal tepkilerin meydana gelmesi için çok az bilişsel çaba gerekmektedir.

Weiner'ın (1995; 2000) sorumluluk yargıları kuramı üzerinde etkili olan bireylerarası güdüsel yaklaşıma göre ise, insanların diğerleri hakkında yaptıkları yordamalar, onlara yönelik öfke ya da sempati gibi duygusal tepkilerin ortaya çıkmasına yol açmakta ve bu duygusal tepkiler diğer insanlara yönelik davranışların ne şekilde biçimleneceğini belirlemektedir. Kişisel sorumluluk öfke duygusuyla ilişkili olmasına karşın, kişisel sorumluluğun olmadığı ve nedenin kişi tarafından kontrol edilemez olduğu durumlarda sempati-üzüntü duyguları açığa çıkabilmektedir (bkz., Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1995). Dolayısıyla algılanan sorumluluk, öfke ya da sempati

duygularını ortaya çıkarmakta, bu duygular ise sosyal davranışa yol açmaktadır (Weiner, 1986; 1995; 2004; Weiner, Graham ve Chandler, 1982). Yapılan çeşitli araştırmalarda bu hipotezi destekleyici bulgular elde edilmiştir (bkz., Rudolph ve ark., 2004; Schmidt ve Weiner, 1988; Steins ve Weiner, 1999; Weiner, 1986; Weiner, Perry ve Magnusson, 1988; Zhang, Guan, Zhou ve Lu, 2003).

Ülkemizde Weiner'ın (1995) Sorumluluk Yargıları Kuramının hem saldırgan davranışlar hem de yardım etme davranışı açısından test edildiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, nedensel yüklemeler ya da biliş-duygu-davranış ardışıklığı ile bunlara ilişkin duygusal tepkilerin ele alındığı çeşitli çalışmalar olduğu görülmektedir (Aktaş, Şahin ve Aydın, 2005; Aydın, 1982; 1991; Şahin, 1991). Örneğin; Aktaş ve arkadaşları (2005) tarafından ilköğretim 5. sınıfta okuyan çocuklarla yapılan çalışmada, saldırgan olan ve olmayan çocuklarda düşmanca niyet yüklemeye yanlılığının cinsiyete bağlı olarak değişip değişmediği ele alınmıştır. Araştırma bulguları, sosyal ilişkileri açısından saldırgan olarak tanınan çocukların kişisel nedenleri ve olumsuz niyeti saldırgan olmayan çocuklara kıyasla daha fazla seçtiklerini; sosyal ilişkileri açısından genelde saldırgan olarak tanınan erkeklerin saldırgan olarak tanınan kızlara kıyasla daha fazla düşmanca niyet yüklemesinde bulunma eğiliminde olduklarını göstermiştir.

Weiner'a (1995; 2000) göre, bireyler arası güdüsel yaklaşımda temel alınan bu yükleme/biliş-duygu-davranış ardışıklığı sosyal güdü alanındaki birçok konuya uygulanabilir. Bu bağlamda Weiner'a (1995) göre sosyal güdü konusunda geçerliği ve genellenebilirliği olan bir kuram, aynı prensipleri ve kavramları kullanarak birbirlerinin tersi olarak nitelendirilebilecek saldırganlık (karşıdaki kişiyi negatif bir şeye maruz bırakmak ya da onu olumlu bir şeyden mahrum bırakmak) ve yardım etme (diğerlerine sunulan yardım, destek) davranışlarını açıklayabilmelidir.

Sorumluluk Yargıları Açısından Saldırganlık Davranışı

Weiner'a (1995) göre, saldırganlık ve yardım etme sosyal güdü alanındaki en temel konular arasında yer almaktadır. Yükleme kuramları açısından bakıldığında, bireyin kendi sosyal çevresinde yer alan diğer insanların davranışlarına yönelik nedensel yüklemelerde bulunduğu, bu yüklemeler doğrultusunda davranarak karşıdakinin davranışlarını kontrol etmeye çalıştığı (Heider, 1958; Fiske ve Taylor, 1991) göz önüne alındığında, kişilerarası ilişkilerde insanların birbirlerini algılayış şekillerinin aralarındaki ilişkiyi büyük ölçüde etkilediği söylenebilir. Birçok durumda diğer insanların davranışları belirsiz olduğu için, karşılarındakilere zarar vermeyi amaçlayıp amaçlamadıklarına kolayca karar verilememektedir. Davranışların nedenleri hakkındaki bilgi yeterince açık olmadığı zaman, genel olarak, niyetlerin yordanmasında ve yapılan nedensel yüklemelerde algılayıcının insanlar hakkındaki düşüncelerinin ve beklentilerinin önemli bir rol oynadığı varsayılır. Bu gibi durumlarda davranışla ilgili olarak nedensel yüklemelerde bulunurken, düşmanca yüklemelerde bulunma yanlılığı gibi kişisel bir faktör ön plana çıkmaktadır (Aydın ve Markova, 1979; Dodge, 1980; Dodge ve Newman, 1981; Nasby, DePaulo ve Hayden, 1980). Literatürde diğerlerinin niyeti belirgin olmadığı zaman, bir olumsuzluk durumunda saldırgan olarak tanımlanan çocukların belirgin bir şekilde düşmanca yükleme yanlılığında bulduklarını gösteren çok sayıda araştırma bulgusu vardır (bkz., Castro, Veerman, Koops, Bosch ve Monshouwer, 2002; Coie ve Dodge, 1998; Crick, Grotpeter ve Bigbee, 2002; Dodge ve Crick, 1990). Bu gibi bir düşmanca yüklemelerde bulunma yargısı (dolayısıyla sorumluluk yargısı) misilleme niteliğinde davranışlarda bulunmaya yol açmaktadır. Saldırgan olmayan insanlar bile diğerlerinin kötü niyetli olarak davrandığına inandıkları zaman saldırganlık tepkileri gösterebilmektedirler. Saldırgan davranışların öfke

duygusu sonucu meydana geldiği dikkate alındığında ortaya çıkan bir sorumluluk-öfke saldırganlık ardışıklığı, yüklemenin biliş duygu davranış modeliyle tutarlılık göstermektedir (Weiner, 1993).

Weiner'in sorumluluk yargıları yaklaşımında ele alınan saldırgan davranışlar daha ziyade yapılan nedensel yüklemelere bağlı olarak ortaya çıkan saldırganlık tepkileriyle ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, öfke duygusu ve saldırgan davranışlar arasındaki ilişki önem kazanmaktadır (Rudolph ve ark., 2004). Ancak, bu durum tüm saldırgan davranışların temelinde öfke duygusunun yer aldığı şeklinde yorumlanmamalıdır (Weiner, 1995). Literatüre bakıldığında, araştırmacılar öfke duygusu ile saldırgan davranışlar arasındaki ilişkinin saldırganlığın türüne bağlı olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin; Ramirez ve Andreu (2006) literatürde farklı şekillerde adlandırılmalarına rağmen temelde saldırganlığın iki türü olduğunu; düşmanca saldırganlık (tepkisel ya da duygusal) ve araçsal saldırganlık (aktif yönelimli saldırganlık) olarak adlandırılmaktadırlar. Düşmanca saldırganlık daha çok engellenme-saldırganlık kuramı çerçevesinde oluşturulan yapıya uymakta, amaca ulaşmanın engellenmesi, kışkırtıcı davranışta bulunma gibi davranış öncesi koşullara tepki olarak ortaya çıkan saldırganlık ile özellikle kişilerarası ilişkilerdeki saldırganlık ve doğada organizmalar arasında yer alan düşmanca tepkileri (bir tehdit durumunda gösterilen savunmaya dönük tepkileri) içermektedir. Öncelikli amacı karşıdakine zarar vermektir. Bu saldırganlık türünde, tehdit edici olarak algılanan uyarıcıya karşı gösterilen tepkiye açıkça görülebilen öfke duygusu eşlik etmektedir. Dolayısıyla öfke duygusu ve düşmanca saldırganlık arasında pozitif yönde bir ilişki söz konusudur. Buna karşılık, bir problemi çözme ya da kişinin kendi yararına sonuçlar elde edeceği beklentisi ile girişilen saldırganlık ise araçsal saldırganlık olarak adlandırılmaktadır. (Crick ve Dodge, 1994; Dodge, 1991; Dodge ve Coie, 1987). Bu durumda öfke

duygusu araçsal saldırganlığa eşlik etmemektedir. Weiner'in saldırgan davranışlardan kastettiği düşmanca saldırganlık içeren davranışlardır (Rudolph ve ark., 2004). Düşmanca saldırganlık içeren davranışların çalışılmasında öfke duygusu davranış üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sorumluluk yargıları kuramına göre, davranışın nedenlerine yapılan yüklemeler (kontrol edilebilir nedenlere yükleme yapıldığında) öfke duygusunun ortaya çıkmasına yol açmakta ve bu da saldırgan davranışlar üzerinde pozitif yönde etkili olmaktadır. Buna karşılık kontrol edilemez nedenlere yükleme yapıldığında sempati duygusu ortaya çıkmakta ve bu duygu saldırganlık tepkileriyle negatif ilişki göstermektedir. Öfke duygusu saldırganlığa yol açmakta, sempati duygusu ise saldırganlığa yol açmamaktadır (Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1993; 1995). Yükleme/biliş-duygu-davranış ardışıklığı, algılanan sorumluluk-öfke/sempati duyguları-saldırganlık şeklinde ortaya çıkmaktadır. Algılanan sorumluluk, duygular ve davranış üzerinde hem doğrudan etkiye hem de duygular aracılığıyla dolaylı etkiye sahiptir. Weiner ve arkadaşları (Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1993; 1995) "saldırganlık söz konusu olduğunda, hem bilişlerin hem de duyguların davranışın yakın belirleyicileri" olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, saldırganlık söz konusu olduğunda hem bilişler hem de duygular, davranış üzerinde doğrudan etkiye sahip olabilmektedirler.

Yapılan çeşitli çalışmalarda sorumluluk yargıları kuramı sınanmış ve destekleyici bulgular elde edilmiştir (bkz., Rudolph ve ark., 2004; Greitemeyer ve Rudolph, 2003; Weiner, 1993; 1995). Graham, Hudley ve Williams, (1992) tarafından saldırgan olan ve olmayan çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, bir olumsuzluk durumunda karşıdaki kişinin kasıtlı olarak davrandığına inanıldığında daha fazla öfke duygusu ortaya çıkmakta ve saldırganlık tepkisi gösterme olasılığı artmaktadır. Algılanan

sorumluluk, öfke ve saldırganlık yargıları ile yüksek pozitif bir ilişki göstermektedir. Goossens, Bokhorst, Bruinsma ve Boxtel (2002) tarafından yapılan iki çalışmada da Weiner'ın (1992, 1995) yükleme-duygu-davranış modelini destekleyici bulgular elde edilmiştir.

Sorumluluk Yargıları Açısından Yardım Etme Davranışı

Sosyal güdü konusunda yapılan birtakım çalışmalarda duyguların sosyal güdü alanındaki konulardan biri olan yardım etme davranışı açısından önemli bir güdüleyici faktör olduğu ortaya konmuştur. Örneğin; yardım etme davranışının rahatsızlık, sıkıntı, empati, minnettarlık, suçluluk vb duygular tarafından harekete geçirildiği bulunmuştur (bkz., Carlson ve Miller, 1987). Schmit ve Weiner (1988), yardım etme davranışının insanlarda farklı koşullarda farklı duygusal tepkiler oluşturduğunu belirterek, yardım etme durumunda olan kişinin duygusal tepkilerinin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Herhangi bir yardım etme durumunda bu duygulardan biri ya tümü etkili olabilmesine rağmen, Weiner'a (1995) göre yardım etme alanı dışındaki diğer sosyal güdü alanları açısından da (örneğin saldırganlık gibi) merkezi bir yere sahip olabilecek iki duygu söz konusudur. Bunlar, sempati ve öfke duygularıdır.

Yardım etme konusuna Weiner'ın (1995; 1996) sorumluluk yargıları kuramı açısından bakıldığında; Weiner ve arkadaşlarına (Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1995; 1996) göre, yardım etme davranışı yardım etme potansiyeline sahip kişinin, yardım isteyen kişinin mevcut durumdaki sorumluluğuyla ilgili yargılarından etkilenmektedir. Algılanan nedensellik sorumluluk yargılarına, duygusal tepkilere ve yardım etme/etmeme niyetine yol açmaktadır. Karşıdaki kişinin probleminin nedeninin kişisel olduğu ve kendi kontrolü altında olduğu şeklindeki bir yükleme, sorumluluk algısına ve öfke duygusunun ortaya çıkmasına yol açtığından yardım etme

davranışında bulunmama olasılığı artar. Öte yandan, karşıdaki kişinin probleminin nedeninin onun kontrolü altında olmadığı şeklinde yapılan bir yükleme, mevcut durumdan bireyin sorumlu olmadığı şeklindeki bir algıya yol açmakta, bu da sempati/acıma/üzüntü/merhamet gibi duyguların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu gibi bir durumda ise insanların yardım etme teklifinde bulunma olasılığı artmaktadır (Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1991; 1993; 1995; 1996).

Weiner ve arkadaşları (Rudolph ve ark. 2004; Weiner, 1993; 1995), yardım etme söz konusu olduğunda duyguların davranışın yakın belirleyicisi, bilişlerin ise uzak belirleyicisi olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre, diğer kişilerin yardım isteme sebepleri kontrol edilemez etkenlere bağlı olarak algılandığında, yardım isteyen kişiye daha fazla sempati ve daha az öfke duyulmaktadır. Weiner'ın yardım etme konusundaki kuramını sınaama amacıyla yapılan araştırma sonuçlarına göre, yardım etme açısından bakıldığında kontrol edilebilirlik algısı ile öfke arasında pozitif yönde, kontrol edilebilirlik algısı ile sempati arasında ise negatif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öfke duygusu ile yardım etme arasında negatif, sempati duygusu ile yardım etme arasında ise pozitif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur (bkz., Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1993). Nitekim çeşitli çalışmalarda da yardım etme konusuyla ilgili olarak benzer bulgular elde edilmiştir (örneğin, Corrigan, Markowitz, Rowan ve Kubiak, 2003; Dalal ve Tripathi, 1987; Dijker ve Koomen, 2003; Greitemeyer ve Rudolph, 2003; Henry, Reyna ve Weiner, 2004; Karasawa, 1991; Reizenzein, 1986; Rudolph ve ark., 2004; Rush, 1998; Schmidt ve Weiner, 1988; Weiner, 1980a; 1980b; 1986; Weiner ve ark., 1988; Zucker ve Weiner, 1993).

Greitemeyer ve Rudolph (2003), önceki araştırmalardan farklı olarak, saldırganlık ve yardım etme davranışı açılarından Weiner'ın (1995) sorumluluk yargıları yaklaşımını (biliş-duygu-davranış modelini) iki çalışma yaparak

sınanışlardır. Birinci çalışmanın sonuçlarına göre, hem saldırganlık hem de yardım etme durumlarında algılanan kontrol edilebilirlik ile öfke duygusu arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Buna karşılık kontrol edilebilirlik ile sempati duygusu arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuş ve sempati duygusunun yardım etme davranışına yol açtığı görülmüştür. Öfke duygusunun ise yardım etme davranışına yol açmadığı görülmüştür. Saldırganlık açısından bakıldığında öfke duygusu saldırganlığa yol açarken, sempati duygusu saldırganlığa yol açmamaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, saldırganlık tepkileri söz konusu olduğunda, bilişler (algılanan kontrol) davranışsal tepkiler üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Buna karşılık yardım etme söz konusu olduğunda, bilişler davranış üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. Duygular, bilişler ile yardım etme davranışı arasında aracı bir rol oynamaktadır. Diğer bir ifadeyle, yardım etme açısından, düşüncelerimiz duygularımızı (ne hissedeceğimizi) belirlemektedir. Duygularımız ise nasıl davranacağımızı belirlemektedir. Saldırganlık açısından ise, düşüncelerin davranışlar üzerinde doğrudan bir etkisi vardır.

Araştırmanın Amacı

Saldırganlık içeren davranışlar ve yardım etme davranışı çok uzun zamandan beri sosyal psikologlar ve gelişim psikologları tarafından ele alınmasına rağmen, literatürdeki araştırmalar incelendiğinde saldırgan davranışların ve yardım etme davranışının genellikle ayrı ayrı ele alınıp çalışıldığı dikkat çekmektedir. Literatürde Weiner'ın bu kuramını sınanan birçok çalışma yapılmışsa da söz konusu çalışmaların genellikle saldırganlık ve yardım etme alanlarında birbirlerinden bağımsız olarak gerçekleştirildikleri görülmüştür. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda ise aynı mekanizmanın her iki davranış türü için de geçerli olabileceği düşüncesinden hareketle bu iki davranış türünün birlikte ele alındığı izlenmektedir (Greitemeyer ve Rudolph, 2003). Bu çalışmada da

saldırganlık ve yardım etme davranışları aynı kuramsal çerçevede bir arada ele alınmıştır.

Çalışmamızın amacı Türk örnekleminde saldırganlık içeren davranışları ve yardım etme davranışını yapılan yüklemeler (sorumluluk yargıları) açısından analiz etmektir. Bu amaçla, Weiner'ın sorumluluk yargıları kuramı hem saldırgan davranışlar hem de yardım etme davranışı açısından sınanmıştır. Greitemeyer ve Rudolph (2003) tarafından yapılan çalışma temelinde elde edilen bulguların başka bir kültürde yapılıyor olmasının, Weiner'ın (1995) modeline katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu amaçla Türk örnekleminde Weiner'ın (1995) Sorumluluk Yargıları Kuramı bağlamında öne sürülen saldırgan davranışların ve yardım etme davranışına ilişkin beklentilerin nasıl bir ilişki örüntüsü sergilediği betimlenmiştir.

Yöntem

Örnekleme ve İşlem

Araştırmaya Hacettepe Üniversitesi'nde okuyan ve yaşları 17-32 arasında değişen ($Ort. = 20.72$, $S = 2.05$) 424 kız, 463 erkek toplam 887 öğrenci katılmıştır. Bunlardan 513'ü saldırganlık koşulunda (231 kız, 282 erkek), 374'ü ise olumlu sosyal davranış koşulunda (193 kız, 181 erkek) yer almıştır. Araştırma kapsamında deneysel koşullara uygun olarak sekiz farklı senaryo oluşturulmuştur. Bu senaryolardan dördü saldırganlık ile, diğer dördü ise belirli bir durumda yardım etme ile ilgilidir. Saldırganlık ile ilgili toplam dört senaryonun ikisinde kontrol edilebilir bir durum betimlenirken, diğer iki senaryoda ise kontrol edilemez bir durum betimlenmiştir. Aynı koşullar yardım etme durumu için de geçerlidir. Yardım etme durumuyla ilgili toplam dört senaryonun ikisinde kontrol edilebilir bir durum betimlenirken, diğer iki senaryoda ise kontrol edilemez bir durum betimlenmiştir. Böylece araştırma kapsamında toplam dört koşul (saldırganlıkla ilgili olarak kontrol edilebilir/kontrol edilemez koşullar ve yardım etmeyle ilgili olarak kontrol

edilebilir/kontrol edilemez koşullar) oluşturulmuştur. Katılımcılar deneysel koşullara seçkisiz bir şekilde atanarak, belirli bir durumu betimleyen iki senaryo ve bu senaryolara ilişkin sorulardan oluşan küçük bir kitapçık almışlardır. Uygulamalara başlanmadan önce katılımcılara araştırmanın amacı hakkında kısa bir açıklama yapılmış her bir senaryoda anlatılan durumu mümkün olduğunca hayal ederek sorulara cevap vermeleri istenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Saldırganlık Senaryoları ve Yardım Etme Senaryoları kullanılmıştır. Her bir senaryo ile ilgili olarak algılanan kontrol, öfke, sempati (anlayış) ve davranışsal tepkileri 7 basamaklı Likert tipi sorularla ölçülmektedir. Bağımlı değişken ölçümleri alınırken ve senaryolar oluşturulurken genel olarak literatürde daha önce yapılan çalışmalara ve kullanılan senaryolara sadık kalınmaya çalışılmıştır. Daha önce Greitemeyer ve Rudolph'un (2003) çalışmasında kullanılan senaryolardan biri saldırganlık koşulunda kullanılmıştır. Diğer senaryo ise yapılan ön çalışma ve yargıcı görüşleri doğrultusunda araştırma kapsamında oluşturulmuştur. Yardım etme koşulunda kullanılan senaryolar ise Greitemeyer ve Rudolph'un (2003) çalışmasında kullanılan bir senaryo ile Schmidt ve Weiner (1988) ile Weiner'in (1980b; 1995) çalışmalarında kullanılan senaryodur.

Saldırganlık Senaryoları: Araştırma kapsamında saldırganlıkla ilgili olarak iki senaryo kullanılmış ve bu senaryoların her biri için kontrol edilebilir ve kontrole dilemez koşullar içeren senaryolar oluşturulmuştur. Bu senaryolardan birinde katılımcılardan bir tanıdıkları ile randevulaştıklarını ve tanıdıkları bu kişinin randevuya epeyce geç geldiğini hayal etmeleri istenmiştir. Kontrol edilebilir koşulda, randevuya geç kalan kişi tam evden çıkarken TV'deki bir eğlence programına takıldığını ve bu yüzden geç

kaldığını söylemektedir. Kontrol edilemez koşulda, randevuya geç kalan kişi gelirken yolda bir kaza nedeniyle trafiğin tıkanıldığını, bu yüzden geç kaldığını ve size ulaşmaya çalıştığını ancak başaramadığını söylemektedir. Saldırganlıkla ilgili ikinci senaryoda ise katılımcılardan yolda arabalarıyla normal bir hızda ilerlerken, onları sollamaya çalışan bir arabanın onlara çarptığını hayal etmeleri istenmiştir. Kontrol edilebilir koşulda, arabalardaki şoförler birbirleriyle yarışmakta ve oldukça süratli olan bu arabalardan biri onları sollamaya çalışırken arabalarına çarpmaktadır. Kontrol edilemez koşulda ise, kendilerine çarpan aracın önüne aniden bir kedinin fırladığı ve şoförün kediye çarpmamak için direksiyonu kırdığı, kazanın bu nedenle yer aldığı belirtilmektedir.

Algılanan kontrol, saldırganlık senaryolarında "Sizce randevuya geç kalan kişi bu durumdan ne kadar sorumludur?" ve "Sizce arabanıza çarpan aracın sürücüsü bu durumdan ne kadar sorumludur?" sorularıyla ölçülmüştür. Öfke, "Randevuya geç kalan kişiye ne kadar kızardınız?" ve "Arabanıza çarpan aracın sürücüsüne ne kadar kızardınız?" sorularıyla; sempati (anlayış), "Bu kişinin randevuya geç kalmasını ne ölçüde anlayışla karşıladınız?" ve "Arabanıza çarpan aracın sürücüsüne ne ölçüde anlayış gösterirdiniz?" sorularıyla; saldırganlık ise her iki senaryoda da "Bu kişiyi üzecek, incitecek, yaptığına pişman edecek veya benzeri gibi bir davranışla karşılık verme olasılığınız ne olacaktır?" sorusuyla ölçülmüştür.

Yardım Etme Senaryoları: Saldırganlıkta olduğu gibi yardım etme durumunda da iki senaryo kullanılmış ve bu senaryoların her biri için kontrol edilebilir ve kontrol edilemez koşullar içeren senaryolar oluşturulmuştur. Bu senaryolardan birinde, katılımcılardan eşinin kendisini terk edeceğini söylediği tanıdıkları bir kişinin kendisini kötü hissettiğini ve eşiyile aralarının düzelmesi konusunda yardım istediğini hayal etmeleri istenmiştir. Kontrol edilebilir koşulda bu kişi iş

sonrası arkadaşları ile oyalandığı için eve sürekli olarak geç gitmekte ve eşi onu bu yüzden terk edeceğini ifade etmektedir. Kontrol edilemez koşulda ise aynı kişi, işi gereği geç saatlere kadar çalışmak zorunda olduğu için eve sürekli olarak geç gitmekte ve eşi onu bu yüzden terk edeceğini ifade etmektedir. Yardım etmeyle ilgili ikinci senaryoda ise katılımcılardan ders çıkışı sınıftan aşına oldukları bir kişinin yanlarına gelerek notlarının eksik olduğunu ve geçen dersin notlarını ona ödünç verip vermeyeceklerini sorduğunu hayal etmeleri istenmiştir. Kontrol edilebilir koşulda bu kişi, dersi olduğu günlerde arkadaşlarıyla birlikte eylemeye gittiği için notlarının eksik olduğunu ifade etmektedir. Kontrol edilemez koşulda ise aynı kişi geçirdiği bir rahatsızlık nedeniyle gözlerinden ameliyat olduğunu ve bu nedenle derste not tutamadığını ifade etmektedir.

Algılanan kontrol, yardım etme senaryolarında “ Kişinin eşi tarafından terk edilmesi ne ölçüde kendi kontrolü altında olan bir nedenden kaynaklanmıştır?” ve “Bu kişinin ders notlarının eksik olması ne ölçüde kendi kontrolü altında olan bir nedenden kaynaklanmıştır?” sorularıyla ölçülmüştür. Öfke, “Eve geç gelerek eşinin kendisini terk etmesine yol açan bu kişiye ne derece kızardınız?” ve “Bu kişinin gelip ders notlarını istemesi sizi ne derece kızdırdı?” sorularıyla; sempati (anlayış), “Eşiyle aralarını düzeltmeniz konusunda sizden yardım isteyen bu kişiye ne ölçüde anlayış gösterirdiniz?” ve “Sizden ders notlarınızı ödünç isteyen bu kişiye ne ölçüde anlayış gösterirdiniz?” sorularıyla; yardım etme ise “Eşiyle aralarını düzeltmeniz konusunda sizden yardım isteyen bu kişiye yardım etme olasılığınız nedir?” ve “Ders notlarını bu öğrenciye verme olasılığınız nedir?” sorularıyla ölçülmüştür.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda verilere uygulanan istatistiksel analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulguların sunulduğunda ilk olarak, saldırganlık ve yardım

etme durumları için ayrı ayrı olmak üzere betimleyici istatistiksel bulgular sunulmuştur. İkinci olarak, yapılan manipülasyonun etkililiği yine saldırganlık ve yardım etme durumları için ayrı ayrı olmak üzere MANOVA analizi kullanılarak sınımlanmıştır. Üçüncü olarak, yine saldırganlık ve yardım etme durumları için ayrı ayrı olmak üzere algılanan kontrol değişkeninin saldırganlık ve yardım etme değişkenlerini ne ölçüde yordadığı ve bu doğrultuda öfke ile sempati duygularının bu ilişkideki rolünü incelemek amacıyla Hiyerarşik Regresyon analizi uygulanmıştır.

Analizlere başlamadan önce, örneklem gruplarından toplanan verilerin çok değişkenli istatistiksel sayıtları karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Tek değişkenli ve çok değişkenli aşırı değerlere sahip puanlar analiz dışı bırakılmıştır. Sonuçta, tüm değişkenlerde normallik sayıtlarının karşılandığı görülmüştür.

Saldırganlık Koşulu

Senaryolarda olayın nedeninin manipüle edildiği durumlar (kontrol edilebilir/kontrol edilemez) bağımsız değişken olarak, algılanan kontrol, öfke, sempati ve saldırgan bir tepki verme olasılığı ise bağımlı değişkenler olarak alınmıştır. Saldırganlık koşulunda incelenen bağımlı değişken ölçümlerinin (algılanan kontrol, öfke, sempati ve saldırgan bir tepki verme olasılığı) ortalama ve standart kaymaları ile korelasyon katsayıları Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Saldırganlık koşulunda ele alınan değişkenler arasındaki korelasyonlar incelendiğinde; birinci senaryoda algılanan kontrol ile öfke ($r = .75, p < .01$), algılanan kontrol ile saldırganlık ($r = .42, p < .01$) ve öfke ile saldırganlık ($r = .49, p < .01$) arasında pozitif yönde, algılanan kontrol ile sempati ($r = -.71, p < .01$), öfke ile sempati ($r = -.77, p < .01$) ve sempati ile saldırganlık ($r = -.45, p < .01$) arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. İkinci senaryoya bakıldığında ise; algılanan kontrol ile öfke ($r = .81, p < .01$),

Tablo 1

Saldırganlığın Kontrol Edilebilir ve Kontrol Edilemez Koşullarında Ele Alınan Bağımlı Değişken Ölçümlerinin (Algılanan Kontrol, Öfke, Sempati ve Saldırganlık) Ortalamaları ve Standart Kaymaları

	Senaryo 1						Senaryo 2						Senaryolar Birleştirilmiş					
	Kontrol Edilebilir			Kontrol Edilemez			Kontrol Edilebilir			Kontrol Edilemez			Kontrol Edilebilir			Kontrol Edilemez		
	Ort.	S	N	Ort.	S	N	Ort.	S	N	Ort.	S	N	Ort.	S	N	Ort.	S	N
Kont.	6.38	1.23	262	3.04	1.75	251	6.60	0.89	262	3.79	1.88	251	12.98	1.78	262	6.82	2.89	251
Öfke	5.78	1.43	262	3.23	1.68	251	6.31	1.20	262	4.01	1.85	251	12.09	2.23	262	7.24	2.78	251
Sem.	2.60	1.46	262	5.00	1.42	251	2.06	1.42	262	4.06	1.66	251	4.66	2.46	262	9.06	2.33	251
Sald.	3.25	1.92	262	1.85	1.10	251	4.28	2.22	262	2.47	1.57	251	7.53	3.43	262	4.31	2.07	251

algılanan kontrol ile saldırganlık ($r = .50, p < .01$) ve öfke ile saldırganlık ($r = .57, p < .01$) arasında pozitif yönde, algılanan kontrol ile sempati ($r = -.69, p < .01$), öfke ile sempati ($r = -.77, p < .01$) ve sempati ile saldırganlık ($r = -.53, p < .01$) arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Saldırganlık koşulunda her iki senaryoda da benzerlikler olduğu göz önüne alınarak senaryolar birleştirdiğinde algılanan kontrol ile öfke ($r = .81, p < .01$), algılanan kontrol ile saldırganlık ($r = .52, p < .01$) ve öfke ile saldırganlık ($r = .58, p < .01$) arasında pozitif yönde, algılanan kontrol ile sempati ($r = -.76, p < .01$), öfke ile sempati ($r = -.81, p < .01$) ve sempati ile saldırganlık ($r = -.54, p < .01$) arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (bkz., Tablo 2).

Araştırma kapsamında katılımcıların algılanan kontrol, öfke, sempati ve saldırganlık tepkilerinin olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu ve olmadığı koşullara göre değişip değişmediği, her bir senaryo için ayrı ayrı olmak üzere, MANOVA analizleri ile incelenmiştir. Ancak, saldırganlık koşulunda her iki senaryoda da benzerlikler olduğu göz önüne alınarak burada birleştirilmiş senaryolara ilişkin analizlere yer verilmiştir.

Katılımcıların algılanan kontrol, öfke, sempati ve saldırganlık tepkilerinin olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu ve olmadığı koşullara göre değişip değişmediği MANOVA analizleri ile incelenmiştir. Yapılan MANOVA analizi “olayın nedeni” değişkeninin temel etkisinin manidar olduğunu göstermiştir (Pillai’s Trace

Tablo 2

Saldırganlık Koşulunda Ele Alınan Bağımlı Değişken Ölçümlerinin (Algılanan Kontrol, Öfke, Sempati ve Saldırganlık) Senaryolara Göre Korelasyon Katsayıları

	Senaryo 1				Senaryo 2				Senaryolar Birleştirilmiş			
	Kont.	Öfke	Sem.	Sald.	Kont.	Öfke	Sem.	Sald.	Kont.	Öfke	Sem.	Sald.
Kont.	1.00				1.00				1.00			
Öfke	.75**	1.00			.81**	1.00			.81**	1.00		
Sem.	-.71**	-.77**	1.00		-.69**	-.77**	1.00		-.76**	-.81**	1.00	
Sald.	.42**	.49**	-.45**	1.00	.50**	.57**	-.53**	1.00	.52**	.58**	-.54**	1.00

** $p < .01$

= .65, $F_{4,508} = 230.57$, $p < .001$, $\eta^2 = .65$). Olayın nedeni konusunda yapılan manipülasyonun etkililiğini test etmek amacıyla ANOVA analizleri yapılmıştır. Yapılan ANOVA analizleri algılanan kontrol $F_{1,511} = 852.36$, $p < .001$, $\eta^2 = .63$), öfke $F_{1,511} = 477.30$, $p < .001$, $\eta^2 = .48$), sempati $F_{1,511} = 433.36$, $p < .001$, $\eta^2 = .46$) ve saldırgan bir tepki verme olasılığı $F_{1,511} = 163.34$, $p < .001$, $\eta^2 = .24$) açısından gruplar arasında manidar farklılıkların olduğunu göstermiştir. Buna göre, algılanan kontrol açısından bakıldığında olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu durumda ($Ort. = 12.98$, $S = 1.78$) olayın nedeninin kontrol edilebilir olmadığı duruma oranla ($Ort. = 6.82$, $S = 2.89$) katılımcılar daha fazla kontrol yüklemesinde bulunmuşlardır. Öfke açısından bakıldığında, olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu durumda ($Ort. = 12.09$, $S = 2.23$) olayın nedeninin kontrol edilebilir olmadığı duruma oranla ($Ort. = 7.24$, $S = 2.78$) katılımcılar daha fazla öfke duygusu ifade etmişlerdir. Sempati duygusu açısından bakıldığında, olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu durumda ($Ort. = 4.66$, $S = 2.46$) olayın nedeninin kontrol edilebilir olmadığı duruma oranla ($Ort. = 9.06$, $S = 2.33$) katılımcılar daha az sempati duygusu ifade etmişlerdir. Saldırganlık açısından bakıldığında ise olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu durumda ($Ort. = 7.53$, $S = 3.43$) olayın nedeninin kontrol edilebilir olmadığı duruma oranla ($Ort. = 4.31$, $S = 2.07$) katılımcılar daha saldırgan tepki verme eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir (bkz., Tablo 1).

Algılanan Kontrol ile Saldırganlık Arasındaki İlişkide Öfke ve Sempati Duygularının Aracı (Mediator) Rolünün İncelenmesi

Araştırmanın temel amaçlarından biri, algılanan kontrolün saldırganlığı ne ölçüde yordadığını ve bu ilişkide öfke ile sempati duygularının aracı (mediator) değişkenler olarak rol oynayıp oynamadığını incelemektir. Bu amaçla, saldırganlık koşulunda yer alan katılımcılara uygulanan senaryolardan alınan puanlara, her bir senaryo için ayrı ayrı olmak üzere aşağıda ayrıntılı

olarak ifade edilen Baron ve Kenny'nin (1986) kriterleri doğrultusunda Hiyerarşik Regresyon Analizleri uygulanmıştır.

Araştırmada ileri sürülen aracı değişkenlerin rolü incelenirken Baron ve Kenny'nin (1986) kriterleri temel alınmıştır. Buna göre, bir değişkenin aracı bir değişken olabilmesi için aşağıdaki 4 kriterin karşılanması gerekmektedir.

1. Yordayıcı ve yordanan değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır.

2. Aracı değişkenler ile yordayıcı değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır.

3. Hem aracı değişkenler hem de yordanan değişken eş zamanlı olarak regresyon analizine girildiğinde, her iki değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır.

4. Aracı değişkenler ve yordayıcı değişken eş zamanlı olarak regresyon analizine girildiğinde daha önce yordayıcı ve yordanan değişken arasında var olan anlamlı ilişki artık anlamlı olmaktan çıkmalı ya da daha önceki anlamlılık düzeyinde azalma olmalıdır.

Bu çalışmada, saldırganlık koşulunda ele alınan öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile saldırganlık arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynayıp oynamadıklarını belirlemede Baron ve Kenny'nin (1986) ilk iki kriterinin karşılandığı görülmüştür. Buna göre, her bir senaryodan alınan puanlara ayrı ayrı bakıldığında ve senaryolardan alınan toplam puanlara bakıldığında da yordayıcı değişken (algılanan kontrol) ile yordanan değişken (saldırganlık) ve aracı değişkenler (öfke ve sempati) arasındaki korelasyonların anlamlı olduğu bulunmuştur (bkz., Tablo 2). Baron ve Kenny'nin (1986) diğer iki kriteri ise, her bir senaryo için ve senaryolardan alınan toplam puan için ayrı ayrı olmak üzere, sınanmıştır. Ancak, saldırganlık koşulunda her iki senaryoda da benzerlikler olduğu göz önüne alınarak burada birleştirilmiş senaryolara ilişkin analizlere yer verilmiştir.

Saldırganlık koşulunda öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile saldırganlık arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynayıp oynamadıklarını belirlemek amacıyla yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçları incelendiğinde, denkleme ilk blokta girilen algılanan kontrol değişkeninin saldırganlığı pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur ($R = .52$, $R^2 = .27$, $F_{(1,511)} = 190.77$, $p < .001$). Algılanan kontrol değişkeninin bağımlı değişkendeki varyansın % 27'sini açıkladığı görülmüştür.

Denkleme ikinci blokta öfke ve sempati değişkenleri eklendiğinde ise öfke duygusunun bağımlı değişkeni pozitif yönde, sempati duygusunun ise bağımlı değişkeni negatif yönde anlamlı olarak yordadığı, algılanan kontrol değişkeninin ise bu aşamada bağımlı değişkeni anlamlı olarak yordamadığı görülmüştür ($R = .59$, $R^2 = .35$, $F_{3,509} = 92.63$, $p < .001$). Öfke ve sempati değişkenlerinin eklenmesiyle bağımlı değişkende açıklanan toplam varyans artarak % 35 olmuştur (bkz., Tablo 3).

Tablo 3

Saldırganlık Koşulunda Yer Alan Senaryolardan Alınan Puanlara Uygulanan Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

<i>Senaryo 1</i>							
Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Std. Hata	Beta	r (Kısmi)
1	Kontrol	.42	.17	.17	.03	.42***	.42
	Kontrol	.50	.25	.08	.05	.07	.05
2	Öfke				.06	.30***	.20
	Sempati				.06	-.18**	-.12
<i>Senaryo 2</i>							
Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Std. Hata	Beta	r (Kısmi)
1	Kontrol	.50	.25	.25	.04	.50***	.50
	Kontrol	.59	.34	.09	.07	.08	.06
2	Öfke				.08	.34***	.21
	Sempati				.07	-.21***	-.16
<i>Senaryolar Birleştirilmiş</i>							
Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Std. Hata	Beta	r (Kısmi)
1	Kontrol	.52	.27	.27	.03	.52***	.52
	Kontrol	.59	.35	.08	.05	.10	.07
2	Öfke				.07	.37***	.23
	Sempati				.06	-.16**	-.11

** $p < .01$, *** $p < .001$

Saldırganlık koşulunda ele alınan yordayıcı ve aracı değişkenlerin bağımlı değişkenle olan yol (path) katsayıları Tablo 4'te gösterilmiştir. Buna göre, algılanan kontrol öfkeyi pozitif yönde ($\beta = .81, p < .001$), sempatiyi ise negatif yönde ($\beta = -.76, p < .001$) anlamlı olarak yordamaktadır. Algılanan kontrol ile saldırganlık arasındaki ilişkinin ise aracı değişkenler söz konusu olmadığı zaman anlamlı olduğu ($\beta = .52, p < .001$) aracı değişkenler söz konusu olduğunda ise anlamlı olmadığı ($\beta = .10, p > .05$ n.s.) görülmüştür. Öfke ile saldırganlık ($\beta = .37, p < .001$) arasında pozitif yönde ve sempati ile saldırganlık ($\beta = -.16, p < .01$) arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür (bkz., Tablo 4). Sonuç olarak, öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile saldırganlık arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynadıkları söylenebilir. Literatürde aracı değişken olma özelliğinin istatistiksel olarak test edilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır (Sobel, 1982). Yapılan Sobel Testi analizi sonucuna göre, öfke ($z = 7.39, p < .05$) ve sempati ($z = 5.75, p < .05$) değişkenlerinin algılanan kontrol ve saldırganlık arasında aracı değişkenler olabileceği istatistiksel olarak da gözlenmiştir.

Yardım Etme Koşulu

Saldırganlık koşulunda olduğu gibi yardım etme koşulunda da kullanılan senaryolarda olayın nedeninin değiştiği durumlar (kontrol

edilebilir/kontrol edilemez) bağımsız değişken olarak; algılanan kontrol, öfke, sempati ve yardım etme ise bağımlı değişkenler olarak ele alınmıştır. Yardım etme koşulunda incelenen bağımlı değişken ölçümlerinin (algılanan kontrol, öfke, sempati ve yardım etme) ortalama ve standart kaymaları ile korelasyon katsayıları Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterilmiştir.

Yardım etme koşulunda ele alınan değişkenler arasındaki korelasyonlar incelendiğinde; birinci senaryoda algılanan kontrol ile öfke ($r = .57, p < .01$) ve sempati ile yardım etme ($r = .53, p < .01$) arasında pozitif yönde, algılanan kontrol ile sempati ($r = -.37, p < .01$), algılanan kontrol ile yardım etme ($r = -.12, p < .05$), öfke ile sempati arasında ($r = -.38, p < .01$) ve öfke ile yardım etme ($r = -.16, p < .01$) arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Yardım etme koşulunda kullanılan ikinci senaryo açısından bakıldığında ise, algılanan kontrol ile öfke ($r = .61, p < .01$) ve sempati ile yardım etme ($r = .83, p < .01$) arasında pozitif yönde, algılanan kontrol ile sempati ($r = -.61, p < .01$), algılanan kontrol ile yardım etme ($r = -.53, p < .01$), öfke ile sempati arasında ($r = -.81, p < .01$) ve öfke ile yardım etme ($r = -.77, p < .01$) arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Saldırganlık koşulunda olduğu gibi yardım etme koşulunda da her iki senaryoda benzerlikler olduğu göz önüne

Tablo 4

Algılanan Kontrol, Öfke, Sempati ve Saldırganlık Arasındaki Yol (Path) Katsayıları

	Saldırganlık		
	Senaryo 1	Senaryo 2	Senaryolar Birleştirilmiş
Algılanan Kontrol - Öfke	.75***	.81***	.81***
Algılanan Kontrol - Sempati	-.71***	-.69***	-.76***
Algılanan Kontrol - Saldırganlık	(.42***) .07	(.50***) .08	(.52***) .10
Öfke - Saldırganlık	.30***	.34***	.37***
Öfke - Sempati	-.18**	-.21***	-.16**

** $p < .01$, *** $p < .001$

Tablo 5

Yardım Etmenin Kontrol Edilebilir ve Kontrol Edilemez Koşullarında Ele Alınan Bağımlı Değişken Ölçümlerinin (Algılanan Kontrol, Öfke, Sempati ve Yardım Etme) Ortalama ve Standart Kaymaları

	Senaryo 1						Senaryo 2						Senaryolar Birleştirilmiş					
	Kontrol Edilebilir			Kontrol Edilemez			Kontrol Edilebilir			Kontrol Edilemez			Kontrol Edilebilir			Kontrol Edilemez		
	Ort.	S	N	Ort.	S	N	Ort.	S	N	Ort.	S	N	Ort.	S	N	Ort.	S	N
Kont.	5.59	1.23	177	3.38	1.57	197	6.44	1.04	177	1.99	1.48	197	12.02	1.82	177	5.38	2.22	197
Öfke	4.77	1.41	177	2.88	1.62	197	3.75	2.04	177	1.30	0.87	197	8.52	2.66	177	4.18	2.02	197
Sem.	4.32	1.41	177	5.29	1.33	197	4.32	1.80	177	6.44	1.11	197	8.64	2.47	177	11.73	1.82	197
Yard.	4.56	1.64	177	4.98	1.64	197	4.85	1.84	177	6.50	1.07	197	9.41	2.52	177	11.48	2.11	197

alınarak senaryolar birleştirdiğinde ise algılanan kontrol ile öfke ($r = .70, p < .01$) ve sempati ile yardım etme ($r = .73, p < .01$) arasında pozitif yönde, algılanan kontrol ile sempati ($r = -.62, p < .01$), algılanan kontrol ile yardım etme ($r = -.42, p < .01$), öfke ile sempati ($r = -.70, p < .01$) ve öfke ile yardım etme ($r = -.55, p < .01$) arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür (bkz., Tablo 6).

Araştırma kapsamında katılımcıların algılanan kontrol, öfke, sempati ve yardım etme tepkilerinin olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu ve olmadığı koşullara göre değişip değişmediği, saldırganlık koşulunda olduğu gibi her bir öykü için ayrı ayrı olmak üzere, MANOVA analizleri ile incelemiştir.

Ancak, yardım etme koşulunda her iki senaryoda da benzerlikler olduğu göz önüne

alınarak burada birleştirilmiş senaryolara ilişkin analizlere yer verilmiştir.

Katılımcıların algılanan kontrol, öfke, sempati ve yardım etme tepkilerinin olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu ve olmadığı koşullara göre değişip değişmediği MANOVA analizleri ile incelenmiştir. Yapılan MANOVA analizi olayın nedeni değişkeninin temel etkisinin manidar olduğunu göstermiştir (Pillai's Trace = .74, $F_{4,369} = 262.27, p < .001, \eta^2 = .74$). Olayın nedeni konusunda yapılan manipülasyonun etkililiğini test etmek amacıyla ANOVA analizleri yapılmıştır. Yapılan ANOVA analizleri algılanan kontrol $F_{1,372} = 988.54, p < .001, \eta^2 = .73$), öfke $F_{1,372} = 318.29, p < .001, \eta^2 = .46$), sempati $F_{1,372} = 192.45, p < .001, \eta^2 = .34$) ve yardım etme ($F_{1,372} = 75.66, p < .001, \eta^2 = .17$) açısından gruplar arasında manidar farklılıkların olduğunu göstermiştir. Buna göre,

Tablo 6

Yardım Etme Koşulunda Ele Alınan Bağımlı Değişken Ölçümlerinin (Algılanan Kontrol, Öfke, Sempati ve Yardım Etme) Senaryolara Göre Korelasyon Katsayıları

	Senaryo 1				Senaryo 2				Senaryolar Birleştirilmiş			
	Kont.	Öfke	Sem.	Sald.	Kont.	Öfke	Sem.	Sald.	Kont.	Öfke	Sem.	Sald.
Kont.	1.00				1.00				1.00			
Öfke	.57**	1.00			.61**	1.00			.70**	1.00		
Sem.	-.37**	-.38**	1.00		-.61**	-.81**	1.00		-.62**	-.70**	1.00	
Yard.	-.12*	-.16**	.53**	1.00	-.53**	-.77**	.83**	1.00	-.42**	-.55**	.73**	1.00

* $p < .05$, ** $p < .01$

algılanan kontrol açısından bakıldığında olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu durumda ($Ort. = 12.02, S = 1.82$) olayın nedeninin kontrol edilebilir olmadığı duruma oranla ($Ort. = 5.38, S = 2.22$) katılımcılar daha fazla kontrol yüklemesinde bulunmuşlardır. Öfke açısından bakıldığında, olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu durumda ($Ort. = 8.52, S = 2.66$) olayın nedeninin kontrol edilebilir olmadığı duruma oranla ($Ort. = 4.18, S = 2.02$) katılımcılar daha fazla öfke duygusu ifade etmişlerdir. Sempati duygusu açısından bakıldığında, olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu durumda ($Ort. = 8.64, S = 2.47$) olayın nedeninin kontrol edilebilir olmadığı duruma oranla ($Ort. = 11.73, S = 1.82$) katılımcılar daha az sempati duygusu ifade etmişlerdir. Yardım etme açısından bakıldığında ise olayın nedeninin kontrol edilebilir olduğu durumda ($Ort. = 9.41, S = 2.52$) olayın nedeninin kontrol edilebilir olmadığı duruma oranla ($Ort. = 11.48, S = 2.11$) katılımcılar daha fazla yardım etme eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir (bkz., Tablo 5).

Algılanan Kontrol ile Yardım Etme Arasındaki İlişkide Öfke ve Sempati Duygularının Aracı (Mediator) Rolünün İncelenmesi

Araştırmanın bir diğer amacı, algılanan kontrolün yardım etmeyi ne ölçüde yordadığını ve bu ilişkide öfke ile sempati duygularının aracı değişkenler olarak rol oynayıp oynamadığını incelemektir. Bu amaçla yardım etme koşulunda yer alan katılımcılara uygulanan senaryolardan alınan puanlara, her bir senaryo için ayrı ayrı olmak üzere, Hiyerarşik Regresyon Analizleri uygulanmıştır.

Araştırmada öne sürülen aracı değişkenlerin rolü incelenirken, saldırganlık koşulunda olduğu gibi, Baron ve Kenny'nin (1986) kriterleri temel alınmıştır. Yardım etme koşulunda ele alınan öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile yardım etme arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynayıp oynamadıklarını belirlemede Baron ve Kenny'nin (1986) ilk iki kriterinin

karşılandığı görülmüştür. Buna göre, her iki senaryoda da yordayıcı değişken (algılanan kontrol) ile yordanan değişken (yardım etme) ve aracı değişkenler (öfke ve sempati) arasındaki korelasyonların anlamlı olduğu bulunmuştur (bkz., Tablo 6). Baron ve Kenny'nin (1986) diğer iki kriteri ise, her bir senaryo için ayrı ayrı olmak üzere, sınanmıştır. Ancak, yardım etme koşulunda her iki senaryoda da benzerlikler olduğu göz önüne alınarak burada birleştirilmiş senaryolara ilişkin analizlere yer verilmiştir.

Yardım etme koşulunda ele alınan öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile yardım etme arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynayıp oynamadıklarını belirlemek amacıyla yapılan Hiyerarşik Regresyon Analizi sonuçları incelendiğinde, denkleme ilk blokta girilen algılanan kontrol değişkeninin yardım etmeyi negatif yönde anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur ($R = .42, R^2 = .18, F_{1,372} = 80.08, p < .001$). Algılanan kontrol değişkeninin bağımlı değişkendeki varyansın % 18'ini açıkladığı görülmüştür. Denkleme ikinci blokta öfke ve sempati değişkenleri eklendiğinde ise öfke duygusunun bağımlı değişkeni negatif yönde, sempati duygusunun ise bağımlı değişkeni pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı, algılanan kontrol değişkeninin ise bu aşamada bağımlı değişkeni anlamlı olarak yordamadığı görülmüştür ($R = .74, R^2 = .54, F_{3,370} = 146.63, p < .001$). Öfke ve sempati değişkenlerinin eklenmesiyle bağımlı değişkende açıklanan toplam varyans artarak % 54 olmuştur (bkz., Tablo 7).

Yardım etme koşulunda ele alınan yordayıcı ve aracı değişkenlerin bağımlı değişkenle olan yol (path) katsayıları Tablo 8'de gösterilmiştir. Buna göre, algılanan kontrol öfkeyi pozitif yönde ($\beta = .70, p < .001$), sempatiyi ise negatif yönde ($\beta = -.62, p < .001$) anlamlı olarak yordamaktadır. Algılanan kontrol ile yardım etme arasındaki ilişkinin ise aracı değişkenler söz konusu olmadığı zaman negatif yönde anlamlı olduğu ($\beta = -.42, p <$

Tablo 7

Yardım Etme Koşulunda Yer Alan Senaryolardan Alınan Puanlara Uygulanan Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

<i>Senaryo 1</i>							
Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Std. Hata	Beta	r (Kısmi)
1	Kontrol	.12	.02	.02	.05	-.12*	-.12
	Kontrol	.53	.28	.27	.05	.08	.07
2	Öfke				.05	.01	.01
	Sempati				.06	.56***	.51
<i>Senaryo 2</i>							
Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Std. Hata	Beta	r (Kısmi)
1	Kontrol	.53	.28	.28	.03	-.53***	-.53
	Kontrol	.85	.72	.44	.02	.02	.04
2	Öfke				.04	-.29***	-.30
	Sempati				.05	.61***	.55
<i>Senaryolar Birleştirilmiş</i>							
Analiz Aşaması	Yordayıcı Değişken	R	R ²	R ² 'deki Artış	Std. Hata	Beta	r (Kısmi)
1	Kontrol	.42	.18	.18	.03	-.42***	-.42
	Kontrol	.74	.54	.36	.03	.09	.10
2	Öfke				.05	-.11*	-.10
	Sempati				.05	.71***	.59

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

.001) aracı değişkenler söz konusu olduğunda ise anlamlı olmadığı ($\beta = .09$, $p > .05$) görülmüştür. Öfke ile yardım etme ($\beta = -.11$, $p < .05$) arasında negatif yönde ve sempati ile yardım etme ($\beta = .71$, $p < .001$) arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür (bkz., Tablo 8). Sonuç olarak, genelde öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile yardım etme arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynadıkları söylenebilir. Literatürde aracı değişken olma özelliğinin istatistiksel olarak test edilmesi gerektiği de

vurgulanmaktadır (Sobel, 1982). Yapılan Sobel Testi analizi sonucuna göre, öfke ($z = -7.44$, $p < .05$) ve sempati ($z = -11.21$, $p < .05$) değişkenlerinin algılanan kontrol ve yardım etme arasında aracı değişkenler olabileceği istatistiksel olarak da gözlenmiştir.

Tartışma

Weiner (1995) tarafından sosyal davranışlara ilişkin olarak öne sürülen biliş-duygu-davranış ardışıklığı modeline göre saldırgan davranışlar ve

Tablo 8

Algılanan Kontrol, Öfke, Sempati ve Yardım Etme Arasındaki Yol (Path) Katsayıları

	Yardım Etme		
	Senaryo 1	Senaryo 2	Senaryolar Birleştirilmiş
Algılanan Kontrol - Öfke	.57***	.61***	.70***
Algılanan Kontrol - Sempati	-.37***	-.61***	-.62***
Algılanan Kontrol - Yardım	(-.12*) .08	(-.53***) .02	(-.42***) .09
Öfke - Yardım	.01	-.29***	-.11*
Öfke - Sempati	.56***	.61***	.71***

** $p < .01$, *** $p < .001$

olumlu sosyal davranışlar bilişsel ve duygusal değişkenler tarafından belirlenmektedir. Buna göre, sorumluluk yargılarına ilişkin olarak yapılan yüklemeler öfke ve sempati duygularını ortaya çıkarmakta, bu duygular da saldırganlık ve yardım etme davranışlarını etkilemektedir. Yapılan bu çalışmada yardım etme ve saldırganlık davranışları yapılan nedensel yüklemeler açısından ele alınmıştır. Temel amaç, Türk üniversite örnekleminde saldırganlık ve yardım etme davranışlarının Weiner'in Sorumluluk Yargıları Kuramı açısından aynı çalışma içerisinde incelemek ve bireylerarası farklılıkların söz konusu olduğu durumlarda Weiner'in yaklaşımının yardım etme ile saldırganlık alanlarına genellenebilirliğini sınamaktır.

Giriş bölümünde ifade edilen araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular özetlendiğinde; bireylerarası farklılıkların olabileceği göz önüne alınmadan, genel olarak Weiner (1995) tarafından öne sürülen ve yapılan çeşitli araştırmalarca da desteklenen (örneğin, Bennett ve Flores, 1998; Dunn ve Eliot, 1999; Goossens ve ark., 2002; Graham, Weiner ve Zucker, 1997; Greitemeyer ve Rudolph, 2003; Henry ve ark., 2004; Prussia, Kinicki, ve Bracker, 1993; Rudolph ve ark., 2004; Steins ve Weiner, 1999) biliş-duygu davranış modelinin Türk örnekleminde kısmen geçerli olduğu, daha da

önemlisi saldırgan davranışlar ile yardım etme davranışının aynı kavramsal çerçevede ele alınabileceği görülmüştür. Buna göre, biliş-duygu-davranış ardışıklığı açısından bakıldığında en genel anlamıyla saldırgan ve yardım etme davranışlarının bilişlerin ve duyguların sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir.

Weiner'in (1986, 1995) yaklaşımında olayların bilişsel yorumlarının duyguları ortaya çıkardığı ve bu duyguların bilişler ile davranışlar arasında aracı rol oynadığı varsayılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında araştırma kapsamında hem saldırganlık hem de yardım etmenin söz konusu olduğu durumlarda olayların nedenlerine ilişkin sorumluluk yargılarına bağlı olarak öfke ve sempati duygularının ortaya çıktığı, bu duyguların da davranışlar üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir. Biliş-duygu-davranış ardışıklığı açısından bakıldığında söz konusu bu durumun literatürdeki bulgularla tutarlılık gösterdiği söylenebilir (örneğin, Graham ve ark., 1993; Greitemeyer ve Rudolph, 2003; Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1995). Diğer bir ifadeyle, bulgular, saldırganlık söz konusu olduğunda öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile saldırganlık arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynadıklarına işaret etmektedir. Buna göre, davranışın nedenlerine ilişkin sorumluluk yargıları temelinde kontrol edilebilir nedenlere yapılan yüklemeler öfke

duygusunun ortaya çıkmasına yol açmakta ve bu da saldırgan davranışlar üzerinde pozitif yönde etkili olmaktadır. Buna karşılık kontrol edilemez nedenlere yüklem yapıldığında ise sempati duygusu ortaya çıkmakta ve bu duygu saldırganlık tepkileriyle negatif ilişki göstermektedir. Öfke duygusu saldırganlığa yol açarken, sempati duygusu ise saldırganlığa yol açmamaktadır (Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1993; 1995). Ancak saldırganlık ve yardım etme durumlarına ilişkin olarak önerilen modeller açısından bakıldığında saldırganlık koşulunda literatürdeki bulguların aksine sorumluluk algısının davranışı doğrudan yordamadığı görülmektedir. Buna göre, sorumluluk algısı aracı değişkenler söz konusu olmadığında, saldırganlığı anlamlı olarak yordamamaktadır. Bu durum saldırgan davranışlara ilişkin olarak önerilen biliş-duygu-davranış ardışıklığı modeline kısmen destek sağlamaktadır.

Öfke duygusu ile saldırganlık arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır; örneğin, Buss ve Perry'e (1992) göre, öfke duygusu bilişler ile davranışlar arasında bir köprü görevi görmektedir. Öfke duygusu ile saldırganlık arasındaki ilişkinin saldırgan davranışların türüne göre farklılaştığı ve Weiner'in yaklaşımında ele alınan saldırganlığın ise düşmanca saldırganlığı içerdiği daha önce de ifade edilmişti. Düşmanca (tepkisel) saldırganlıkta tehdit edici olarak algılanan uyarıcıya karşı gösterilen tepkiye açıkça görülen öfke duygusu eşlik etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insanların öfke gibi birtakım duygusal tepkileri açısından farklılıklar gösterebilecekleri faktörü de göz önüne alınarak, Weiner'in (1995) kuramında saldırganlık söz konusu olduğunda hem bilişlerin hem de duyguların davranışın yakın belirleyicileri olduğu şeklindeki düşüncesinin aksine, ülkemizde bilişlere oranla yalnızca duyguların saldırgan davranışlar üzerinde yakın belirleyici bir etkisinin olduğu düşünülebilir. Diğer bir ifadeyle, düşüncelerimizin duygularımızı belirlediği, duygularımızın ise nasıl

davranacağımızı belirlediği söylenebilir. Bennett ve Flores (1998) tarafından çocukların yardım etme davranışı üzerinde gelişimsel ve kültürel faktörlerin rolünün ele alındığı çalışmada öne sürülen düşüncelerin, saldırganlık koşulunda elde edilen bulguların açıklanmasında yararlı olabileceği düşünülmektedir. Bennett ve Flores (1998) yaptıkları çalışmada Weiner'in (1980a) biliş-duygu-davranış ardışıklığı modelini destekleyici bulgular elde etmelerine rağmen, gelişimsel farklılıklar, kültürel değerler ve inançların da yardım etme davranışı üzerinde etkili olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu araştırma kapsamında özellikle saldırganlık koşuluna ilişkin olarak Weiner ve arkadaşları tarafından önerilen modele kısmen destek sağlanmasının ülkemize özgü gelişimsel ve kültürel farklılıklarla açıklanabileceği düşünülebilir. Ancak, bu konuda kesin bir sonuca ulaşabilmek için daha fazla araştırma yapılmasına gereksinim duyulmaktadır.

Yardım etme koşuluna bakıldığında, Weiner ve arkadaşlarına (Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1995; 1996) göre, durumdan sorumlu olma ya da olmama şeklinde yapılan yüklemeler durumdan sorumlu olma ya da olmama yargılarına yol açmakta, bu yargılar ilişkili öfke ya da sempati duygularının ortaya çıkmasını sağlamakta ve bunlar sonucunda da davranış meydana gelmektedir (Weiner, 1995). Sorumluluk algısı ile öfke arasında pozitif yönde, kontrol edilebilirlik algısı ile sempati arasında ise negatif yönde bir ilişki söz konusudur. Öfke duygusu ile yardım etme arasında negatif, sempati duygusu ile yardım etme arasında ise pozitif yönde bir ilişki mevcuttur. Buna göre, öfke duygusu ortaya çıktığında yardım etme davranışında bulunma olasılığı düşüktür. Sempati duygusu ortaya çıktığında ise yardım etme davranışında bulunma olasılığı yüksektir (Rudolph ve ark., 2004; Weiner, 1991; 1993; 1995; 1996). Bu araştırma kapsamında incelenen yardım etme koşulunda Weiner (1995) tarafından yardım etme davranışlarına ilişkin olarak önerilen biliş-duygu-davranış ardışıklığı modeliyle tutarlı sonuçlar elde

edilmiştir. Buna göre, öfke ve sempati duygularının algılanan kontrol ile yardım etme davranışı arasındaki ilişkide aracı değişkenler olarak rol oynadıkları görülmüştür. Algılanan kontrol öfkeyi pozitif yönde, sempatiyi ise negatif yönde anlamlı olarak yordamaktadır. Öfke duygusu yardım etmeyi negatif yönde, sempati duygusu ise yardım etmeyi pozitif yönde yordamaktadır. Algılanan kontrol ise aracı değişkenler söz konusu olmadığında yardım etmeyi anlamlı olarak yordamamaktadır. Söz konusu bu bulgu ilgili literatürle tutarlılık göstermektedir (örneğin, Karasawa, 1991; Greitemeyer ve Rudolph, 2003; Corrigan ve ark., 2003; Menec ve Perry, 1998; Rudolph ve ark., 2004; Schroeder ve ark., 1995)

Genel Değerlendirme

Weiner'a (1995) göre sorumluluk yargılarına bağlı olarak ortaya çıkan iki temel duygu olan öfke ve sempati duygularının davranışlar açısından farklı doğurguları söz konusudur. Öfke duygusu düşmanca davranışlarda bulunmaya, sempati duygusu ise yardım etme davranışında bulunmaya yol açabilmektedir. Weiner'in bu düşüncesi yapılan çok sayıda araştırmayla desteklenmesine rağmen (bkz., Rudolph ve ark., 2004) sorumluluk yargılarına ilişkin nedensel yüklemeler üzerinde etkili olan başka faktörlerin de söz konusu olduğu kabul edilmektedir. Yapılan çeşitli çalışmalarda yüklemelerde gelişimsel ve kültürel farklılıkların söz konusu olabileceği (Bennet ve Flores, 1998), mevcut duruma (davranışta bulunmaya) yol açan nedenin ve mevcut durumun ciddiyetinin önemli olduğu ve kaygı duygusunun da önemli bir faktör olduğu (Dijker ve Koomen, 2003), sorumluluk yargılarının yükleme tarzına bağlı olarak ta farklılaşabileceği (Higgins ve Shaw, 1999), öfke ve sempati duyguları dışında kalan başka duyguların da önemli olabileceği (Jones ve Hastings, 2003), hedef kişinin kişilik özelliklerinin de algılayıcının duygusal ve davranışsal tepkileri üzerinde etkili olabileceği (Steins ve Weiner, 1999) yardım etme davranışı üzerinde yardım etme potansiyeline sahip kişi ile hedef kişi arasındaki akrabalık, yakınlık-

tanıdıklık ilişkisinin de önemli olabileceği (Greitemeyer ve ark., 2003) yönündeki bulgular sorumluluk yargıları modelinin farklı açılardan sınanması gerektiğine işaret etmektedir.

Araştırmanın Kısıtlılıkları ve Gelecekte Yapılması Düşünülen Araştırmalara İlişkin Öneriler

Türk örnekleminde Weiner'in (1995) sorumluluk yargıları kuramının sınanıldığı bu çalışma, içerdiği çeşitli kısıtlılıkların yanı sıra pek çok soru işaretine de yol açmıştır. Hem modelin genellenebilirliği hem de Türk örnekleminde sorumluluk yargıları modelinin sınanması açısından kesin bir sonuca ulaşabilmek için daha fazla araştırma yapılmasına gereksinim duyulmaktadır. Gelecekteki araştırmalarda bireylerarası farklılıklara daha fazla önem verilmesi ve yapılan yüklemeler üzerinde etkili olabilecek kültürel (örneğin, bireycilik/toplulukçuluk gibi) ve ortamsal faktörlerin (örneğin, sadece aktörün değil hedef kişinin özelliklerinin) göz önüne alınmasının sorumluluk yargıları modeline katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın kısıtlılıkları açısından bakıldığında, bildiğimiz kadarıyla sorumluluk yargıları kuramının bireylerarası farklılıklar ve cinsiyet açılarından Türk örnekleminde ilk kez sınanıldığı bir çalışma olması dolayısıyla elde edilen bulgulara ilişkin değerlendirmeler daha ziyade spekülasyon düzeyinde kalmaktadır. Bu konuda daha güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için daha fazla çalışma yapılmasına gereksinim vardır.

Bir diğer kısıtlılık ise alışkanlıklar, kalıpyargılar, yükleme tarzları, geçmiş yaşantılar, kişilik özellikleri gibi bireye özgü özellikler ile sosyalleşme yaşantıları ve kültür gibi faktörlerin saldırgan ve olumlu sosyal davranışların oluşumu ve gelişimiyle ilişkili olduğu düşünüldüğünde, modelin geçerliği ve genellenebilirliği açısından daha fazla senaryo kullanılmasının ve bireylerin katılımını artıracak yönde senaryoların hazırlanmasının yarar sağlayacağı düşünülebilir.

Heider'a (1958) göre kişisel sorumluluk yüklemesinde bulunmayla ilişkili duygular önemli olmakla birlikte saldırgan ya da misillemede bulunmaya (cezalandırma) yönelik davranışlarda bulunmanın tek nedeni değildir. Öfke duygusu üzerinde etkili olan tek faktör sadece kişisel sorumluluk yüklemesinde bulunmak değildir hedef kişiye yönelik beklentilerimizin ihlal edilmesi de önemli olmaktadır. Hedef kişinin saldırgan bir davranışına misillemede bulunma durumunda duyulan öfke, beklentiler ihlal edildiği için muhtemelen daha güçlü olacaktır. Buna karşılık yardım etme ya da başarısızlık durumunda ise algılayıcıların öfkesi daha az olacaktır. Çünkü, beklenti ihlali benliği doğrudan tehdit etmemekte ve bu yüzden de genel duygusal tepkiler üzerinde daha az etkili olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle saldırganlık (misilleme) içeren senaryolarda hedef kişiye yönelik öfke daha fazla duyulurken yardım etme ya da başarısızlık durumlarıyla ilişkili senaryolarda sorumluluk yüklemelerinde bulunma konusunda fark olmamasına rağmen daha az öfke duyulacaktır (Ickes, 1996). Bu durum saldırganlık söz konusu olduğunda öfke duygusunun açığa çıkmasında beklenti ihlalinin etkisinin daha fazla olduğuna, yardım etme ya da başarısızlık durumlarında ise öfke duygusunun ortaya çıkmasında beklenti ihlalinin daha az etkili olduğuna işaret etmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda özellikle beklenti ihlalinin duygular üzerindeki etkisinin göz önüne alınmasının modele katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bir diğer önemli sınırlılık ise, yükleme süreci açısından bakıldığında bilişler ve duygular arasında tek yönlü değil iki yönlü bir etkileşiminin söz konusu olması ve sorumluluk yargıları üzerinde duyguların yanı sıra nedensellik boyutları (nedensellik kaynağı, nedenin değişme gösterip göstermediği ve nedenin kontrol boyutları) ile davranışa ilişkin beklentilerdeki değişim gibi faktörlerin de etkili olabilmesiyle ilişkilidir. Weiner'ın (1995) sorumluluk yargıları kuramına göre nedenin kontrol edilebilirliği sorumluluk

yargısına yol açmakta, sorumluluk yargısı ise öfke ya da sempati duygularını ortaya çıkarmakta, söz konusu duygular da ilişkili davranışlara yol açmaktadır. Dolayısıyla nedenin kontrol edilebilirliği sorumluluk yüklemesinde bulunabilmek için bir önkoşul özelliği taşımaktadır (Weiner, 2000). Oysa yapılan çeşitli çalışmalar, bilişler ve duygular arasında, iki yönlü bir ilişkinin söz konusu olabileceğini göstermektedir. Buna göre sadece sorumluluk algısı duygulara yol açmamakta, duygular da sorumluluk algısı üzerinde etkili olabilmektedir. Nitekim, Zhang ve arkadaşları (2003) tarafından Çin kültüründe yapılan bir çalışmada, Weiner'ın (1995) sorumluluk yargıları modelini destekleyici bulgular elde edilmesine rağmen, duyguların da sorumluluk yargıları üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Buna ek olarak, modele nedensellik boyutları (nedensellik kaynağı, nedenin değişme gösterip göstermediği ve nedenin kontrol boyutları) ve davranışa ilişkin beklentilerdeki değişim gibi faktörler de katılarak sorumluluk yargıları modeli iki farklı açıdan sınanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, nedensellik boyutları sorumluluk yargılarına yol açmakta, sorumluluk yargıları da duygusal tepkilerde (öfke ve sempati) ve davranışa ilişkin beklentilerde değişime yol açabilmektedir. Öte yandan tersi durumun da geçerli olabileceği ifade edilmiştir. Buna göre, nedensellik boyutları, duygusal tepkiler ve beklentilerdeki değişimler sorumluluk yargıları üzerinde etkili olabilmekte ve sorumluluk yargısında bulunabilmek için önkoşul özelliği taşıyabilmektedir. Buna göre, nedensellik kaynağı ve nedenin kontrol boyutları sorumluluk yargıları, öfke ve sempati duygularıyla, nedenin değişme gösterip göstermemesi boyutu, beklentilerdeki değişim ile ilişkilidir. Beklenti değişimi ise sorumluluk yargıları ile ilişkilidir. İlerde yapılacak araştırmalarda Zhang ve arkadaşlarının (2003) bulgularının dikkate alınmasının sorumluluk yargıları modeline katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yapılan çeşitli çalışmalarda sorumluluk yargıları açısından gelişimsel ve kültürel farklılıkların söz konusu olabileceği (Bennet ve Flores, 1998), öfke ve sempati duygularına ek olarak kaygı duygusunun da önemli bir faktör olduğu (Dijker ve Koomen, 2003), yardım etme potansiyeline sahip kişilerin yükleme tarzlarının sorumluluk yargıları üzerinde etkili olduğu (Higgins ve Shaw, 1999), hedef kişinin kişilik özelliklerinin de algılayıcının duygusal ve davranışsal tepkileri üzerinde etkili olduğu (Steins ve Weiner, 1999) ve yardım etme davranışı üzerinde yardım etme potansiyeline sahip kişi ile hedef kişi arasındaki akrabalık, yakınlık-tanıdıklık ilişkisinin de etkili olduğu (Greitemeyer ve ark., 2003) yönündeki bulgular Weiner'ın (1995) sorumluluk yargıları modelinin çok yalın bir model olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla, biliş-duygu-davranış ardışıklığında iki temel duygu olarak yalnızca öfke ve sempati duygularına odaklaşıldığı da göz önüne alındığında, özellikle modelin genellenabilirliği konusunda daha dikkatli davranılmasında yarar vardır. İlerde yapılacak araştırmalarda farklı bağlamlardaki sosyal davranışlarla ilişkili olan kaygı, suçluluk, utanç, nefret, sevgi, üzüntü ve korku gibi duygulara da yer verilmesinin ve yukarıda özetlenen faktörlerin göz önüne alınmasının yine modele katkı sağlayacağı söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer kısıtlılığı ise yalnızca aktör durumundaki kişi açısından bireylerarası farklılıkların söz konusu olabileceğinin düşünülmesi, hedef kişinin özelliklerinin göz ardı edilmesidir. Oysa yapılan çok sayıda çalışma, hedef kişinin cinsiyeti (örneğin, Finn ve Stalans, 1997; MacGeorge, 2003; Workman, ve Freeburg, 1999; Worthen ve Varnado-Sullivan, 2005) ve kişilik özellikleri (örneğin, Hymel, Wagner ve Butler, 1990; Steins ve Weiner, 1999) gibi faktörlerin sorumluluk yargıları ve sosyal davranışlar üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

Weiner'ın (1995) öfke ve tiksinti (disgust) gibi bazı olumsuz duyguların insanların yardım etme

davranışında bulunmalarını azalttığını ifade etmesine rağmen, diğer olumsuz duygulara yeterince önem vermediği görülmektedir. Örneğin; bir başkasının zarar görmesinden kaynaklanan suçluluk duygusu yaşayan insanların daha fazla yardım etme davranışında bulunmaları beklenebilir. Buna ek olarak, sorumluluk yükleme sürecinde özür dileme, itiraf etme gibi durumlarda bir sorumluluk yargısının ortaya çıkmayabileceği göz önüne alındığında ilerde yapılacak araştırmalarda bu gibi davranışlara da yer verilmesinin yararlı olacağı ya da özür dileme açısından cinsiyet farklılıklarının olduğu göz önüne alınabilir. Öte yandan sosyal ilişkilerin yer aldığı işbirliği, çatışma, yakın ilişkilerdeki doyum vb gibi alanlarda da modelin sınanmasının sorumluluk yargıları modelinin genellenebilirliği açısından yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Aktaş, V., Şahin, D. ve Aydın, O. (2005). Saldırgan olan ve olmayan çocuklarda düşmanca niyet yükleme yanlılığının cinsiyete bağlı olarak incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20 (55), 43-67.
- Aydın, O. (1982). *Yükleme sürecinde iki yanlılık: Kendilik değerine hizmet eden yanlılık ile olumluluk yanlılığının kişilerarası ilişki kurmada etkinlikle bağlantıları*. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümü, Ankara.
- Aydın, O. (1991). Başarı ve başarısızlıkların nedenlerine ilişkin açıklamaların duygusal sonuçları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 8 (1-2), 83-99.
- Aydın, O. ve Markova, I. (1979). Attribution tendencies of popular and unpopular children. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 291-298.
- Baron, C. R. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 844-863.
- Bennet, T. R. ve Flores, M. S., (1998). Help giving in achievement context: A developmental and cultural analysis of the effects of children's attributions and affectes on their willingness to help. *Journal of EducationalPsychology*, 90 (4), 659-669.

- Buss, A. H. ve Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (3), 452-459.
- Carlson, M. ve Miller, N. (1987) Explanation of the relation between negative mood and helping. *Psychological Bulletin*, 102, 91-108.
- Castro, B. O., Veerman, J. W., Koops, W., Bosch, J. D. ve Monshouwer, H. J. (2002). Hostile attribution of intent and aggressive behavior: A meta-analysis. *Child Development*, 73 (3), 916-934.
- Coie, J. D. ve Dodge, K. A. (1998). Aggression and antisocial behavior. W. Damon (Seri Ed.) ve N. Eisenberg (Cilt Ed.), *Handbook of child psychology (Vol. 3): Social emotional, and personality development* (5. Baskı) içinde (779-862). New York: Wiley.
- Corrigan, P., Markowitz, F. E., Rowan, A. W. D. ve Kubiak, M. A. (2003). An attribution model of public discrimination towards persons with mental illness. *Journal of Health and Social Behavior*, 44, 162-179.
- Crick, N. R. ve Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115 (1), 74-101
- Crick, N. R., Grotpeter, J. K. ve Bigbee, M. A. (2002). Relationally and physically aggressive children's intent attributions and feelings of distress for relational and instrumental peer provocations. *Child Development*, 73 (14), 1134-1142.
- Dalal, A. K ve Tripathi, M. (1987). When the help is denied: A study of attribution-linked affective reactions. *International Journal of Psychology*, 22, 1-15.
- Dijker, A. J. ve Koomen, W. (2003). Extending Weiner's Attribution-Emotion Model of stigmatization of ill persons. *Basic and Applied Social Psychology*, 25 (1), 51-68.
- Dodge, K. A. (1980). Social cognition and children's aggressive behavior. *Child Development*, 51, 162-170.
- Dodge, K. A. (1991). The structure and function of reactive and proactive aggression. D. Pepler ve K. H. Rubin (Ed.), *The development and treatment of childhood aggression* içinde (201-218). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Dodge, K. A. ve Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (6), 1146-1158.
- Dodge, K. A. ve Crick, N. R. (1990). Social information processing bases of aggressive behavior in children. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16, 8-22.
- Dodge, K. A. ve Newman, J. P. (1981). Biased decision-making process in aggressive boys. *Journal of Abnormal Psychology*, 90 (4), 375-379.
- Dunn, A. ve Eliot, J. (1999). An exploratory study of undergraduates' attribution of success or failure spatial tests. *Perceptual and Motor Skills*, 89, 695-702.
- Finn, M. A. ve Stalans, L. J. (1997). The influence of gender and mental state on police decisions in domestic assault cases. *Criminal Justice and Behavior*, 24 (2), 157-176.
- Fiske, S. T. ve Taylor, S. E., (1991). *Social cognition*. P. G. Zimbardo (Ed.), New York: McGraw-Hill, Inc.
- Goossens, F. A., Bokhorst, K., Bruinsma, C. ve Boxtel, H. W. (2002). Judgements of aggressive, withdrawn and prosocial behavior: Perceived control, anger, pity and sympathy in young Dutch children. *Journal of School Psychology*, 40 (4), 309-327.
- Graham, S., Hudley, C. ve Williams, E. (1992). Attributional and emotional determinants of aggression among African-American and Latino young adolescents. *Developmental Psychology*, 28 (4), 731-740.
- Graham, S., Weiner, B., Giuliano T. ve Williams, E. (1993). An attributional analysis of reactions to Magic Johnson. *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 996-1010.
- Graham, S., Weiner, B. ve Zucker, G. S. (1997). An attributional analysis of punishment goals and public reactions to O. J. Simpson. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 331-346.
- Greitemeyer, T. ve Rudolph, U. (2003). Help giving and aggression from an attributional perspective: Why and when we help or retaliate. *Journal of Applied Social Psychology*, 33 (5), 1069-1087.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Henry, P. J., Reyna, C. ve Weiner, B. (2004). Hate welfare but help the poor: How the attributional content of stereotypes explains the paradox of reactions to the destitute in America. *Journal of Applied Social Psychology*, 34 (1), 34-58.
- Higgins, N. C. ve Shaw, J. K. (1999). Attributional style moderates the impact of causal controllability information on helping behavior. *Social Behavioral Personality*, 27 (3), 221-236.
- Hymel, S., Wagner, E. ve Butler, L. J. (1990). Reputational bias: View from the peer group.
- S. R. Asher ve J. D. Coie (Ed.), *Peer rejection in childhood* içinde (156-182). Cambridge, England: Cambridge University Press.

- Ickes, W. (1996). On the deep structure of attribution-affect-behavior sequences. *Psychological Inquiry*, 7 (3), 236-240.
- Jones, C. ve Hastings, R. P. (2003). Staff reactions to self-injurious behaviours in learning disability services: Attributions, emotional responses and helping. *British Journal of Clinical Psychology*, 42, 189-203.
- Karasawa, T. (1991). The effects of onset and offset responsibility on affects and helping judgments. *Journal of Applied Social Psychology*, 21, 482-499.
- MacGeorge, E. L. (2003). Gender differences in attributions and emotions in helping contexts. *Sex Roles*, 48 (3/4), 175-182.
- Menec, V. H. ve Perry, R. P. (1998). Reactions to stigmas among Canadian students: Testing an attribution-affect-help judgment model. *Journal of Social Psychology*, 138 (4), 443-454.
- Nasby, W., DePaulo, B. M. ve Hayden, B. (1980). Attributional biases among aggressive boys to interpret unambiguous social stimuli as displays of hostility. *Journal of Abnormal Psychology*, 89, 459-468.
- Prussia, G. E., Kinicki, A. J. ve Bracker, J. S. (1993). Psychological and behavioral consequences of job loss: A covariance structure analysis using Weiner's attribution model. *Journal of Applied Psychology*, 78 (3), 382-394.
- Ramirez, J. M. ve Andreua, J. M. (2006). Aggression, and some related psychological constructs (anger, hostility, and impulsivity). Some comments from a research project. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 30, 276-291.
- Reisenzein, R. (1986). A structural equation analysis of Weiner's attribution-affect model of helping behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1123-1133.
- Rudolph, U., Roesch, S. C., Greitemeyer, T. ve Weiner, B. (2004). A meta-analytic review of help giving and aggression from an attributional perspective: Contributions to a general theory of motivation. *Cognition and Emotion*, 18 (6), 815-848.
- Rush, L. L. (1998). Affective reactions to multiple social stigmas. *The Journal of Social Psychology*, 138 (4), 421-430.
- Schmit, G. ve Weiner, B., (1988). An attribution-affect-action theory of behavior: Replications of judgements of help giving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14, 610-621.
- Steins, G. ve Weiner, B. (1999). The influence of perceived responsibility and personality characteristics on the emotional and behavioral reactions to people with AIDS. *The Journal of Social Psychology*, 139 (4), 487-495.
- Şahin, D. (1991). İlkokul çocuklarının yetenek, çaba ve şansa bağlı görevlerdeki başarı ve başarısızlığa ilişkin duygusal tepkileri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1-2), 83-99.
- Weiner, B., (1980a). A cognitive (attributional-emotion-action) model of motivated behavior: An analysis of judgements of help giving. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 186-200.
- Weiner, B. (1980b). May I borrow your class notes? An attributional analysis of judgments of help giving in an achievement-related context. *Journal of Educational Psychology*, 72, 676-681.
- Weiner, B., (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92, 548-573.
- Weiner, B. (1986). *An attributional theory of motivation and emotion*. New York: Springer-Verlag.
- Weiner, B. (1991). Metaphors in motivation and attribution. *American Psychologist*, 46 (9), 921-930.
- Weiner, B. (1992). *Human motivation: Metaphors, theories and research*. Newbury Park, VA: Sage.
- Weiner, B. (1993). On sin versus sickness: A theory of perceived responsibility and social motivation. *American Psychologist*, 48, 957-965.
- Weiner, B. (1994). Integrating social and personal theories of achievement striving. *Review of Educational Research*, 64 (4), 557-573.
- Weiner, B. (1995). *Judgments of responsibility: A foundation for a theory of social conduct*. New York: Guilford.
- Weiner, B. (1996). Searching for order in social motivation. *Psychological Inquiry*, 7, 199-216.
- Weiner, B. (2000). Intrapersonal and interpersonal theories of motivation from an attributional perspective. *Educational Psychology Review*, 12 (1), 1-14.
- Weiner, B. (2004). On responsibility inferences and the perceived moral person. *International Journal of Existential Psychology & Psychotherapy*, 1 (1), 66-73.
- Weiner, B., Graham, S. ve Chandler, C. (1982). An attributional analysis of pity, anger, and guilt. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8, 226-232.

- Weiner, B., Perry, R. P. ve Magnusson, J. (1988). An attributional analysis of reactions to stigmas. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55 (5), 738-748.
- Workman, J.E., & Freeburg, E.W. (1999). An examination of date rape, victim dress, and perceiver variables within the context of attribution theory. *Sex Roles: A Journal of Research*, 41(3/4), 261-277.
- Worthen, J. B. ve Varnado-Sullivan, P. (2005). Gender bias in attributions of responsibility for abuse. *Journal of Family Violence*, 20 (5), 305-311.
- Zhang, A., Guan, P., Zhou, F. ve Lu, Q. (2003). The models of judgments of behavior responsibility in Chinese culture from an attributional perspective. *Social Behavior and Personality*, 31 (2), 205-214.
- Zucker, G. S. ve Weiner, B. (1993). Conservatism and perceptions of poverty: an attributional analysis. *Journal of Applied Social Psychology*, 23 (12), 925-943.

Summary

Judgments of Responsibility, Feelings of Anger/Sympathy and Social Conduct of Help-giving and Aggression

Vezir Aktaş*
Dicle Üniversitesi

Recai Coştur
Hacettepe Üniversitesi

Weiner (1995; 2000) extended the attribution theory of motivation from the achievement domain in an intrapersonal context to the prosocial and antisocial domains in interpersonal situations. Thus an attributional framework, including causal beliefs giving rise to judgments of personal responsibility which in turn generate feelings of anger and sympathy leading to social behaviors towards others has been proposed. Weiner (1993; 1995; 2000), in his social conduct theory, states that if the plight of a person seeking help is perceived as at his/her control, then this will give rise to affective reactions of anger which will lead to withdrawal of helping behavior. If on the other hand, the plight of the person gives rise to the inferences of an uncontrollable negative event, then this judgment of not holding her/him responsible will give rise to the affective reaction of sympathy which will lead to helping behavior. Within the same attributional framework, holding someone responsible of a negative act, will arouse feelings of anger directing aggressive behavior toward that person. On the other hand, perceiving the person as not being responsible of the negative act, feelings of sympathy will generate which will not lead to an aggressive behavior.

This sequence of cognition (ascription of responsibility), affect (anger and/or sympathy) and social conduct (helping and/ or aggression) has

been shown to occur in many interpersonal domains tested separately (Goossens, Bokhorst, Bruinsma & Boxtel, 2002; Greitmeyer, Rudolph & Weiner, 2003; Henry, Reyna & Weiner, 2004; Rudolph, Roesch, Greitmeyer & Weiner, 2004; Schmit & Weiner, 1988; Weiner, 1993; Weiner, 1995). Greitmeyer and Rudolph (2003), for the first time tested Weiner's social conduct theory by including both the prosocial and the antisocial domains in the same study. The results revealed that emotions acted as a mediating variable between perception of control/holding responsible and social conduct such as helping and aggressive behavior. Holding responsible someone of a negative event arouses anger which leads to aggression towards that person; but on the other hand not holding the person responsible of a negative event gives rise to feelings of sympathy which attenuate the likely occurrence of an aggressive behavior. In addition, the results showed that there is also a direct route between a negative controllable event and an aggressive act. Hence in aggression there is both an indirect route with emotion as a mediating variable between cognition and behavior and a direct route between perception of control of a negative event and an aggressive behavior. On the other hand, in a help giving situation the results indicated only an indirect path with feelings of anger/sympathy as

*Address for Correspondence: Vezir Aktaş, Dicle Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Diyarbakır, Turkey.
E-mail: aktasv021@yahoo.com

mediating variables between perceived control and the helping behavior. The current study aims to test whether the same cognition, emotion and behavior sequence predicted by Weiner's social conduct theory will be observed in a Turkish sample within the context of both prosocial and anti social domains.

Method

Participants and Procedures

A total of 887 (463 males, 424 females) students enrolled in sections of Introduction to Psychology at Hacettepe University, participated in the study to fulfill a course requirement. The participants were randomly assigned to the treatment conditions and received a booklet containing general instructions, questions pertaining to demographic information, two vignettes describing either help giving or aggression situations and several questions about the situations. Participants were requested to imagine the situation described in the vignettes and to respond the questions regarding their cognitive, affective and behavioral reactions.

Measures

The independent variables such as type of behavior (help giving vs. aggression) and level of control (controllable vs. uncontrollable) were manipulated via vignettes. Two vignettes regarding help giving situation were adapted from the scenarios created in the previous studies (Greitemeyer & Rudolph, 2003; Schmidt & Weiner, 1988; Weiner, 1980b; 1995). To depict the aggression situations, one of the vignettes was adapted from the Greitemeyer and Rudolph (2003) study and the other was created by the researchers in a series of pilot studies. The dependent variables were consisted of several questions related to the perceived control, felt sympathy and anger and the behavioral reactions to be to be rated on a 7-point Likert scale.

Results

Manipulation Checks

To confirm the effectiveness of the controllability manipulation, two MANOVA's were performed, one on helping and the other on aggression situations. This analysis yielded a significant difference between experimental conditions: For the help giving situations, multivariate $F_{4,369} = 262.27, p < .001$. Follow-up univariate F tests revealed significant differences between the experimental conditions on perceived controllability, $F_{1,372} = 988.54, p < .001$. For the aggression situations, multivariate $F_{4,508} = 230.57, p < .001$. Follow-up univariate F tests revealed significant differences between the experimental conditions on perceived controllability, $F_{1,511} = 852.36, p < .001$. Hence, as expected, for both help giving and aggression situations, higher ratings of perceived controllability were found in the high controllability condition as compared to the low comparability condition.

Testing the Mediation Explanation

To assess the feelings of sympathy and anger as mediators of help giving from perceived control, a hierarchical multiple regression was performed using Baron and Kenny's (1986) four step criteria. Perceived control variable which was entered in the first equation was found to be a significant negative predictor of helping behavior ($R = .42, R^2 = .18, F_{1,372} = 80.08, p < .001$). When feelings of anger and sympathy were entered in the second equation, anger was a significant negative and sympathy was a significant positive predictor of help giving ($R = .74, R^2 = .54, F_{3,370} = 146.63, p < .001$). At this step, perceived control variable did not act as a significant predictor of the helping behavior any more. Inspection of β weights revealed perceived control to be significant in predicting anger positively ($\beta = .70, p < .001$) and sympathy negatively ($\beta = -.62, p < .001$). The relationship between perceived control and help giving was

negative and significant without the mediators ($\beta = -.42, p < .001$); but nonsignificant with the inclusion of the mediators ($\beta = .09, p > .05$). Significant negative relationship was obtained between anger and help giving ($\beta = -.11, p < .05$) and significant positive relationship was observed between sympathy and helping behavior ($\beta = .71, p < .001$). Further analysis of the Sobel Test also supported the mediational role of the feelings of sympathy and anger between perceived control and helping behavior respectively ($z = -11.21, p < .05$ and $z = -7.44, p < .05$).

To assess the feelings of sympathy and anger as mediators of aggression from perceived control, a hierarchical multiple regression was performed again following Baron and Kenny (1986). Perceived control variable which was entered in the first equation was found to be a significant positive predictor of aggressive behavior ($R = .52, R^2 = .27, F_{1,511} = 190.77, p < .001$). Inclusion of anger and sympathy variables in the second equation showed that anger was a significant positive and sympathy was a significant negative predictor of aggression ($R = .59, R^2 = .35, F_{3,509} = 92.63, p < .001$). At this step, perceived control variable was not a significant predictor of the aggressive behavior any more. Inspection of β weights indicated perceived control to be significant in predicting anger positively ($\beta = .81, p < .001$) and sympathy negatively ($\beta = -.76, p < .001$). The relationship between perceived control and aggression was negative and significant without the mediators ($\beta = -.52, p < .001$); but nonsignificant with the inclusion of the mediators ($\beta = .10, p > .05$). On the other hand there was a significant positive relationship between anger and aggression ($\beta = -.37, p < .001$) and significant negative relationship between sympathy and aggressive behavior ($\beta = -.16, p < .01$). Further analysis of the Sobel Test also supported the mediational role of the feelings of sympathy and anger between perceived control and aggressive behavior respectively ($z = 5.75, p < .05$ and $z = 7.39, p < .05$).

Discussion

The results showed that the cognition, emotion and behavior sequence predicted by Weiner's social conduct theory was also observed in a Turkish sample within the context of both prosocial and antisocial domains. Hence for both helping and aggressive behaviors the findings indicated that a positive relation existed between perceived controllability and anger, whereas a negative relation was found between controllability and sympathy. Consistent with the Weiner's social conduct theory and the relevant research, the results of the present study revealed evidence that feelings of sympathy and anger mediated the impact of perceived control of a negative event on help giving and aggression (Goossens, Bokhorst, Bruinsma & Boxtel, 2002; Greitemeyer & Rudolph, 2003; Greitemeyer, Rudolph & Weiner, 2003; Henry, Reyna & Weiner, 2004; Rudolph, Roesch, Greitemeyer & Weiner, 2004; Schmit & Weiner, 1988; Weiner, 1993; Weiner, 1995).

The results of the present study suggest that a synthesis of the analyses of help giving and aggression could be analyzed from one theoretical point of view such as an attributional emotional perspective within interpersonal context. The findings implied that the proposed motivational sequence from cognition to emotion to behavioral reactions was applicable to both prosocial and antisocial domains. As in Greitemeyer and Rudolph study (2003), in help giving situation, emotions served as proximal determinants of actions and cognitions had only an indirect effect on action, mediated by emotions. On the other hand, the same pattern of results was also observed in aggression domain which differed from the Greitemeyer and Rudolph study (2003); where both cognitions and emotions were proximal determinants of the behavioral reactions. In that study cognitions had a direct effect as well as an indirect effect mediated by emotions on aggressive behavior. This difference could be referred to a

cultural variation in the aggressive behaviors of people in the present study.

In sum, the current study provided evidence for the generalizability of the theory of social conduct within one integrated theoretical perspective to a

very different culture such as Turkey. But further research is needed to incorporate additional variables such as other kinds of thoughts and feelings, being from in-group and out-group.